

EUSKALDUN-ERROMATAR ALDIA (II) ERROMATAR ARLOSAK

PANTEON: *Jaiuko gu_tien el =a.*

Araba'n

Erromatarrek gauza asko egin zituzten onak eta oien artean auxen da bat: menperatu zituzten erri gustietako sinsiskeriak eta jainkoak onartzea. Onartu bakarrik ez, baita eurentzako eliza nagusi bat jasotzea Erroma erdian. Antxen dago oraindik zutik Vittorio Emanuele eta Corso kaleen artean, izen-buru onekin: M. AGRIPA LF COS TERTIUM FECIT. Bola erdi baten antza du eta izena PANTEON du (JAINKO GUZTIAK). Kristauekin ausi zuten arau ori.

—Zer egin zuten ba kristauekin?

– Erlijio guztien aurkakoak ziraila, eriotzaraiño eraso zieten; iru eunki luzeetan eraso ere, 313'garren urtean Constantino Aundia enperadorea kristau egin zan arte. Erromatarrek euren eta grekotarren Panteoiak alkartu zituzten, biekien bat egiñik. Ortik sortu zan, jainkoen izeneri buruzko naasqueta, jainko bakoizak bi izen zituelako, bata grekoz eta bestea latinez... Beste aldetik, berri, ainbeste jainko eta jainkosa, ainbeste aien seme-alaba jainko txiki bihurturik... Oiek naikoak ez zirala, besteenak artu ondoren, naaste-borrasteko Panteoia sortu zan.

Erronzatar arlosak ugari

– Eta, jainko oiek gure artean ere ba al daude?

– Araba'n badaude batzuek eta auek dira: Laguardia'n Matribus Useis (Tokian tokiko, iduriz ooretutako, Ama Zaindariaei); Ninfae, (uren sorgiñei), Araia'ko erreka baten iturburuan eta Cabriana'n; Laguardia'n Lares Quatrivi (Bide-gurutzeetako Zaindariaei), Lar izenak Etxe-zaindaria esan nai du, baña beste izen batekin datorrenean (Quatrivi) onek erakusten du Lar'en esan-naia eta Quatrivi bide-gurutzeak dira... Laguardia'n Lares Viales (Bideetako Laguntzalleak); Iruña'n Tutela, (Zaindariai)...

– Eta Dei Manes?

– Dei Manes (Etxeko Zaindariai): Laguardia (Ama Donearen ermitatxo oiñarrietatik aterea); Nabaja'n kamiño batean; Armentia'n kalostrako baratzan; Gabariñ'en San Martin ermitan eta erretore-etxean; Iruña'ko aztarnategi batean eta Errioxa'ko San Milian de la Cogolla'n...

– Eta, bertako jainkorik ez al dago?

– Angostina'n bi: Genio Suestatiense eta Baelisto; Suesatio Angostina bera da (Bertako jakinkoari) eta Baelisto=Belisto, Beltzetik etorri litzake (or daukagu Aker Beltza); Alegria de Dunanci errian Tullonio (Toloño mendar-tekoa dirudi); Miñano Menor erriskan Hellice Helase; Lasa Lats izan liteke eta erreka urakin esan nai du itz orrek; Cabriana'n Uvarna, osasunaren aldeko espiritua da, gaixo baten aide eskatzen bait diote; Arziniega'n Vimumburu, aizkeneko Buru orrek euskera ematen du; Comunion'en Liurma, ez du ematen euskalduna danik, izan liteke indoeuropeoa.

Ildakoen Arlosak

Ildakoen arlosa asko al daude Araba'n?

- Pillo bat: Iruña'n. era desberdiñetakoak 16 eta beste 8'ren berri badegu, baña. galduak; Luzkando'ko elizan iru; Angostina'ko San Bartolome elizan bat: Trebiño'ko San Este ban'en bat; 01 Iabarria'ko San Pedro de Saslesces ermitan bi: La Puebla de Arganzon'eko San Esteban muñoan bat; Pancorbo'ko Santiago auzoan bat; Contrasta'ko Elizmendi ermitan zortzi...

- Araba'ko zer alderditan daude?

- Arlosa oien egoerak Araba'ko zatirik berezienak azpimarratzen ditu: Iruña (Trespuentes) aldea da hat; bertan bait dago gaztelua Antonino Pio'ren 34'garren Bideari segurantzia ematen ziona eta an daude 22 arlosa eta Tutela'ren aldarea-txoa. "Santu" onek, naiz eta asieran itsasontzietan eramana izan, here babosa ematen zien, batez ere. gudariei. Dei Manes'en arlosarik ez da bertan falta.

- Eta, beste alderik?

- Laguardia'rena da: An zegoen Ebro ibaiaren zubirik nagusia, Mantible edo Cantibre izeneko zubia. Gertueneko beste zubia Deobriga'n zegoen, Miranda de Ebro'tik sartalde-runtz. Matribus Useis eta Lares Quatrivi'en aldaratxoak an daude. Quatrivi gurutz-bide esan nai du eta Laguardia ere gurutze-bide hat da. Laguardia'tik kanpo, Araba'ko Lardan zear dijoan Antonino Pio'ren 34'garren bide orretan daude Ninfae, Lares Viales, eta Dei Manes ugari.

- Eta, Contrasta'n

- Contrasta'ko Elizmendi ermitatxoa oso berezia da. Altsatsu'tik gory dijoan Opakua aldapa baño aurrerago Contrasta errixka digo, Naparro'rako bidean, bere oñetan Arana ballara duela. Mendi orren beste aldera daukagu Gasteain, Lana ballara menpean Buena. Bi errien artean Enzia'ko mendiak eta mendiak erriak banatzen ba'ditu ere. artzaiak eta artaldeak batzen ditu eta alkartzen... Zortzi arlosa daude Contrasta'ko Elizmendi ermitan eta beste orrenbeste Gaztein'go San Sebastian elizatxoan... Eta bietan agertzen da, gizonezkoen artean. Cantaber izena. Andik daude Cantabria mendarteak eta Cantaber edo Mantible, Araba'tik Kastilla'rako zubia. Aide auetan Erroma'ko jainko aundiak falta dira. Arlosak berriz, elizetan daude.

Naparroa'n

Erromatarren Jainkoak auek dira Naparroa'n: Jupiter'eri arlosa bat Ujue'n eta beste bana Aibar eta Eslava'n. A. Apenino (Jupiter) jainkoari Arellano'ko Unzizu ermitan. Deo Maximo Peremusta (Jupiter) jakinkoari Rocaforte'ko sukalde-sutegi batean. Marti Invicto jainkoari Monteagudo'n. Soli Invicto jainkoari Ibañetan eta San Martin de Unx'eko Santa Cruz aldean. Mater Magna (Cibeles) jainkosari San Martin de Unx'eko Santa Cruz aldean. Ninfae. Leire'ko monastegian.

- Eta ez al da Dei Manes'erik Naparroa'n?

— Bai, tilde bat: Iruña'n bat; Liedena'n bat; Gazteain'go San Sebastian ermitan zazpi; Maraño'n en iru; Aguilar de Codés'en. tau: eta Calahorra'n arlosa berezi bat, here burua it zuenena, Sertorio it zutelako: Diis Manibus (Q. Senora): ME BREVITIUS CALAGURRITANUS / DEVOVI / ARBRITATUS / RELIGIONEM ESSE / EO SUBLATO / QUI OMNIA / EUM DIIS INMORTALIBUS / COMMUNIA HABEBAT /

ME INCOLUME / RETINERE ANIMAM / VALE VIATOR QUI HAEC LEGIS / ET MEO DISCE EXEMPLO / FIDEM SERVARE / IPSA FIDES / ETIAM MORTUIS PLACET / CORPORE HUMANO EXUTIS.

- Eta, illarriak zenbat?

- Gasteain'en host; Aguilar de Codes'en bi: Villatuertan bi; Maraño'n, Carcastillo. Javier, Lerga, San Martin de Unx, Sos del Rey. Agreda, Sofuentes'en bana. Izenik gabeko illy rriak: Liedena'n bi; Aguilar de Codes'en bi; Sos del Rey'en bi: Andion, Eslava, Galipienzo, Gasteain, Zabel'en bana.

- Bestelako arlosak ba al dira?

- Ooretan eskeñitako bat Santa Cara'n; Eslava'n Dispensator bateri (Abastotako arduraduna) eskeña: Oteiza de la Solana'n bi eta oietako bat XX urteko lapurrek ildako gastea-ri. Leire'ko Ninfae arlosak ere ogibide bat aitatzen du: Aquilegus (uren arduraduna)...

- Eta, zer irudi daude arlosetan'?

- Makoak. giza-irudiak eta batez ere eguzki, illargi eta izarrez beteta daude... Auetatik geienak Lana hallaran daude (beste aldean dago aitatu degun Araba'ko Arana ballara) eta kristau elizetan (baita santuen izeneko muñoetan).

- Eta, nungo tokietan daude arlosa eta aldara oiek?

— Erromatarren hide nagusietan daude. Arlosa auen bitartez ikusten degu nundik nora ibilli ziran jaun auek eta nun utzi ziturten markarik geien. Lenengo eragiña Burdeos'tik datorren 34'garren Bidean: Ibañetan dago Soli Invicto Deo: andik Iruña'ra Dei Manes: Atondo'tik Sakana'ra, an degu Arakil (Ara Coeli=Zeruko Aldara) izena... Bigarren eragiña Iruña'tik egoaldera dijoan bidean: An daude Puente La Reina aide bate-tik eta bestetik Milagro. Villatuerta, Andion, Barbarin (Salatse'ren iru aldaratxo): Estella'ra bidea eta emendik Los Arcos eta andik Araba aldera daude Gasteain. Maraño'n, Aguilar de Codés ainbeste Dei Manes eta eguzki-illargi-izar ikurrekin...

- Eta, irugarren eragiña?

- Tarragona'ko bidean dagoen Kaskanten asi eta andik ifarralderako bidean daude Liédena, Rocaforte, Aibar, Gallipienzo, Santa Clara, Ujué, San Martin de Unx, Carcastillo, Eslava, Sofuentes, Sos del Rey, Javier... Inguru onetan daude Jupiter. Deo Maximo Peremusta, Sol Invicto, Magna Mater (Cibeles), Ninfae eta Dei Manes. Kaskante ondoko Monteagudo'n Marti Invicto eta Arellano'n Jupiter A. Apennino. Liedena'n dago erromatarren "villa" edo basetxe bat eta aren inguruan agertzen dira emen aitaturako Erroma'ko Jainko aundiak. Dei Manes, etxeko jainko oiek, berriz, Araba aldera. Kantabria mendartearen ifaraldetik...

— Eta, bertako jainkorik?

- Ujue'n Jupiter'eri arlosa bat eskeñi ziotenak, aietxek eskeñi zioten beste bat Lacubegi'ri (Askako Iturbegiari), euskaldun utsa; Salatse'ri iru arlosa Barbariñen; Loxa edo Loxa'ri bi Larate'n Loxa edo Lotsa, Verrecundia izango litzake; eta Atta'rena Sos del Rey'en...

- Eta, geiago, zer?

- Atal au D. Joxe Miel Barandiaran'en itzekin amaitu nai det: Onela dio berak (El Hombre Primitivo en el País Vasco. EKIN. Buenos Aires 1944): "Ez dakigu zer itxura ematen zuten Erroma'ko jainkoek euskaldunen buruetan... baña, izadiaren indarreri espiritua eman zieten eta orrela animismoa zan buru aieri kolorea ematen ziena..."